

קטע מהגן של פינצי-קונטיני

אביו של המספר, בדברו אל בנו על משפחת פינצי-קונטיני, נזכר:

את הסכומים האמיתיים הם מעדיפים לבזבז על הבלים אריסטוקרטים: כמו בשנת '33, כאשר כדי למצוא היכל¹ ופרוכת ראויים לבית הכנסת האישי שלהם (חפצים ספרדיים אותנטיים, למען השם, חלילה לא פורטוגליים, או קטלניים או פרובנסליים, אלא ספרדיים, ובמידות נאותות!) נסעו במכונית, ובמשאית "קרנרה" נוסעת מאחור, אל קרסקו שבמחוז קוניאו, לא פחות, כפר שעד 1910 בערך היתה בו קהילה קטנה, שבינתיים נכחדה, ורק בית העלמין ממשיך לשמש כמה משפחות מטורינו שמוצאן מהמקום, דֶבֶנְדֵי, מִזְמִיליאנו, טֶרְצִ'יני וכדומה, שממשיכות לקבור בו את מתיהן.

¹ ארון הקודש

ג'ורג'ו בסאני, הגן של פינצי-קונטיני, תרגמה מאיטלקית דליה עמית, הוצאת עם עובד, 2009, תל אביב, עמוד 65.

תולדות יהודי קראסקו

(מתוך מאמר שהופיע בירחון היהודי-איטלקי *La Rassegna Mensile di Israel*, כרך 21, חוברת 11, מאת אמיליו דה בנדטי, עריכה ע"י העיר קסטלו, 1955. בתרגום חופשי).

העיר קראסקו העכשווית (לאחר שעברה, מאז העת העתיקה ביותר, תהפוכות רבות בתקופות התיישבות קודמות) נוסדה בין השנים 1215 ל-1220.

תושבים מכל אזור פיימונטה היגרו אליה. אך לא ניתן לקבוע בוודאות מתי הגיעו היהודים הראשונים, וגם לא מנין באו.

יש להניח, שניתן היה למצוא מידע זה בארכיון הקהילה, שהיה עשיר ויקר ערך הן בכמות והן באיכות המסמכים שהכיל, אך לרוע המזל, קהילת טורינו תבעה בעלות על הארכיון ב-1930 ודרשה את העברתו לרשותה. כאשר נהרס בית הכנסת של טורינו בהפצצה אווירית ב-20 בנובמבר 1942, אבד כל הארכיון.

את המידע יש לדלות היום מהרישומים העירוניים של קראסקו ושל הארכיון הלאומי בטורינו, מאוספי זיכרונות השמורים בספרייה על שם אדריאני בקראסקו, ומכיתובים בבית הכנסת המקומי.

בכניסה לבית הכנסת, מעל הכיור לנטילת ידיים, תלויה טבלת שיש הנושאת את שמות התורמים בעברית, ואת התאריך ה'תקנ"ז, דהיינו 1797 [התאריך הנכון, הכתוב בטבלה: ה'תקנ"ג, 3-1792].

באותה עת, כפי שנראה, כבר היה היישוב היהודי גדול למדי, רובו ככולו צאצאי מתיישבים ממקומות שונים, ולכן ניתן לומר כמעט בוודאות, שההגירה הראשונית של יהודים לקראסקו אירעה כמה מאות שנים קודם לכן.

שמות אחדים מקורם מספרד, אולם אף על פי שהגירתן של משפחות אלה מספרד ראשיתם בתקופת הרדיפות הקשות, לא כולן היגרו רק משם. לפיימונטה, כמו לכל מדינות ארץ המגף, הגיעו רוב היהודים מדרום צרפת בזרזיפים קטנים, אך תכופים.

מבחינה פולחנית, דבקו יהודים אלה בנוסח ספרד.

קיימת עדות לכך שבקראסקו, עיר חשובה בפיימונטה, נמצאו בנקים להלוואה בריבית (*banchi feneratizi*) כבר במאה ה-16, בהתאם לרפורמות שקבע דוכס סבויה עמנואלה פיליברטו.

הראשון שעסק בהלוואה בריבית היה מאיר דהבנדטי ובכך המשיכה לעסוק אחריו משפחת דהבנדטי לדורותיה; דונאטו דהבנדטי השיג אישור להמשך פעילות זאת מקרלו עמנואלה הראשון בשנת 1624: דוכס זה הכריז על מקומות קבועים לפעילות הבנקים ועל שמות המשפחות שזכו להפעילם, בהתאם לתקנות ולרשימה מאותה שנה.

אל משפחת ה"בנקאים" הצטרפו משפחות נוספות, וכך נוצר גרעין של קהילה יהודית.

משתמע שבשנת 1730 בערך כבר היה בקראסקו מספר יהודים די משמעותי, שכן באותה שנה הוקם בעיר גטו, כפי שקרה בשאר ערי פיימונטה. בערים מסוימות לא הוקמו גטאות, בגלל מספר קטן מדי של תושבים יהודים, ובמקרים אלה אולצו היהודים לעקור לערים שבהן הוקמו גטאות.

מפקד ראשוני, שנערך בפיימונטה בשנת 1761 בפקודת הדוכס קרלו עמנואלה השלישי, הראה נוכחות של 11 משפחות יהודיות, 51 נפשות.

מתקופת המהפכה הצרפתית ישנה עדות על תרומת שמיכות. בארכיון העיר נשתמרה הוראה, מתאריך 20 באפריל 1801, ובה דרישה לספק שמיכות לצבא הצרפתי: כל משפחה, נדרשה, שמיית, לספק שמיכה אחת, ואילו הגטו נדרש לספק 25 שמיכות. ניתן להניח אפוא שבגטו חיו באותה עת 25 משפחות.

השלטון הצרפתי הביא עמו חופש וקידמה ליהודים.

ב-27 בפברואר 1803 פרסמה העירייה רשימה המונה את שמות מאה משלמי המס הגבוה ביותר. ביניהם נמנו אברהם דהבנדטי והאחים דונאטו, בניו של רפאל דונאטו המנוח.

מצבם החדש של היהודים באותה תקופה מבשרת-טובות משתקף בעובדה שכבר ב-1807, נמנו דהבנדטי, לאטס ולוי בין שמות הרובאים בפלוגה הראשונה והשנייה של המשמר הלאומי, עליו פיקדו מפקדים בני משפחות אצילים.

ב-1810, כאשר הוחל הליך רישוי על פעילות מסחרית, משפחות יהודיות אחדות נמנו בין הזכיינים.

נציין במיוחד אחד מהם, אברהם דהבנדטי, שזכה ברישיון לטוויית משי, תוך שימוש בעשרה תנורים. אותו בעל רישיון לטוויית משי נזכר גם כחבר במועצת העיר בפרוטוקול ישיבה שנערכה במאי 1813.

אולם כאשר בית סבויה חזר לשלטון ב-1814, שוב נכפו על היהודים הגבלות: התקנה שהוציא ויטוריו עמנואלה הראשון ב-21 במאי 1814 החזירה לתוקפן את התקנות המלכותיות הידועות לשמצה מ-1770, מלבד החובה לשאת אות קלון. התקנות המלכותיות מ-1 במארס 1816 חידשו את כפיית החיים בגטו, ואסרו על יהודים לקנות ולהחזיק בנדל"ן, מלבד בתיהם אשר בגטו.

הגטו של קראסקו היה מתחם מגורים גדול במרכז העיר, בעל כניסות אחדות. כנהוג באותם ימים, בנו היהודים גלריות-מרפסות מעץ, שפנו לחצר הפנימית, ואפשרו גישה לחדרים השונים מסביבה.

בניין זה הכיל את בית הכנסת, שבמרכזו עמד הדוכן, עשוי אומנות עץ משובחת, מאמצע המאה ה-18, ספר תורה עטוי כסף, ואריגי קיר עשירים.

ידוע, שלמרות העובדה שהתקנות המגבילות באותה תקופה כפו את ביצוען תוך פרקי זמן נקובים, בפועל התעלמו מהן. היו יוצאים מן הכלל, ניתנו ארכות, שנמתחו עבור משפחות אחדות על פני שנים רבות.

אחרי 15 שנות חופש, לא היה זה קל לכפות מחדש התכנסות בגטאות. משפחות יהודיות רבות, בייחוד האמידות, העתיקו את מגוריהן למקומות אחרים, ואת דירותיהן בגטו מכרו, החכירו או אפילו מכרו ללא-יהודים.

משפחות יהודיות אפילו קיבלו היתרים להקים מפעלי טוויה, פעילות שגרמה להן להאריך את ישיבתן באזור הכפרי שמחוץ לעיר.

מסמכים אחדים, שהשתמרו בארכיון המדינה בטורינו, מעלים נתונים מעניינים על קראסקו, בייחוד מבחינה אזרחית, כלומר בתחום היחסים בין יהודים לבין הרשויות האזרחיות. המסמכים הראשונים (מ-1823) מתייחסים ליהודי בשם יונה לאטס, המבקש הארכה לרישיון הפעלת מפעל טוויה. ועוד מאותה עת: בקשה מאת אברהם דהבנדטי להמשיך להחזיק בית

שרכש מחוץ לגטו ב-1806, ובקשה דומה ממיקלה סאצ'רדוטה להחזיק בית שבבעלותו בקרבת הגטו.

שנים אחדות אחר כך (1827), ביקש דוד דהבנדטי רשות לקנות מבנה לצורך טוויית משי, ובשנה שלאחר מכן (1828), ביקש אמיליו דהבנדטי לקנות בית מיורשיו של הקבליי'רה ורצ'לו'נה.

בקשה זו נדחתה, וגם הציתה מסע נגד יהודי קראסקו, שהמשיכו לחיות מחוץ לגטו ולהתערב עם נוצרים, למרות כל התקנות שאסרו זאת (ב-1814 חודשו התקנות מהמאה ה-18 במטרה לצמצם ככל האפשר מגורי יהודי ונוצרים בסמיכות).

היהודים נצטוו באופן נחרץ לחזור לבתיהם שבגטו. הצטופפותם שם הביאה לאטימת חלונות. הגישה למגורים התאפשרה דרך כניסה אחת בלבד. לכן גם כל החנויות היו בתוך המתחם. ליהודים ניתנה ארכה של שמונה חדשים להתמקם בחזרה בגטו.

היו חילופי דברים תכופים - תקנות מטורינו ומידע מהרשויות בקראסקו, בייחוד בגלל בית מרזח, שהמשך קיומו בבניין בבעלות יהודי בשם אוליבטי, בעל חנות מטורינו, היה צמוד לגטו. יהודים הרבו להיוועד בו לצורך ניהול עסקיהם. בנין זה, לדעת הרשויות בטורינו, צריך היה לשמש למגורי יהודים. ננקטו צעדים לנשל את הפונדקאי, שנאלץ לחפש לעצמו מקום אחר.

הוצע, כאמור, שבית אוליבטי ישמש כהרחבה של הגטו. אך הבניין היה סמוך לכנסיית סאן ג'ורג'ו, קרוב לבית הכומר המקומי, ורק חומה הפרידה בין בית אוליבטי וגינת הכומר.

הוחלט לוותר על תכנית זו ולהכריח את היהודים להצטמצם במגורים דחוסים יותר, תוך ניצול העובדה שהתפנו מגורים בשל מותן של שתי נשים, אלג'רה ואלוברה ובת-שבע דהבנדטי, ועזיבת קראסקו על ידי משפחת אמיליו דהבנדטי, שנקלעה לקשיים כלכליים (1831).

הפרויקט החדש להשמשת הגטו היה מוכן, אך לא היה כל בטחון שניתן יהיה לקלוט בו את כל היהודים.

האוכלוסייה היהודית מנתה כתשעים נפשות. בהינתן הקושי לאכלס במתחם מספר כה רב, נעשה ב-1837 ניסיון לפתור את הבעיה על ידי פנייה החוצה: הנציגות המלכותית שפיקחה על יהודי העיר מונדובי נתבקשה לקבל אחריות גם על הטיפול בגטו קראסקו.

בכל המקומות בהם גרו יהודים התעוררו בעיות רבות בקשר לחזרתם לגטאות. הוקמו ועדות מיוחדות, בעלות סמכויות ביצוע מלאות (שנקראו "נציגויות מלכותיות לענייני היהודים"), כדי לבחון כל מקרה באופן פרטני.

עבודת הנציגות של מונדובי התנהלה לאיטה: סוגיית בית אוליבטי נבחנה מחדש, לאור תלונתם של היהודים, שאינם יכולים לחזור לגטו בשל תביעותיו המוגזמות של הבעלים.

ב-1841 עדיין לא הסתיים הדיון: בית אוליבטי עדיין היה סלע מחלוקת, וכשהוחלט שהכללתו בגטו יהיה פתרון זמני, התחילו הנוצרים להשמיע את התנגדותם.

זה ההסבר מדוע יהודים אחדים, כגון מארקו דהבנדטי ב-1842 ופלוני בשם יונה ב-1845, קיבלו אישור מחדש למגורים מחוץ לגטו.

באותן שנים נערך מפקד ליהודים הגרים בתוך הגטו ובמקומות שונים מחוצה לו. נמסר על נוכחות 93 יהודים בקראסקו.

משפחה בשם דהבנדטי התיישבה שנים רבות קודם לכן בעיירה ל'ה מו'רה: אברמו ג'וזפה, איזקו ליאו'נה, ואמיליו (1823) השיגו רישיון מהמלך קרלו פליצ'ה לקנות בית וחלקת אדמה

סמוכה, ובו הורשו לעסוק בטוויית משי מפקעות במשך עשר שנים. בתום תקופת עשר השנים, יורשו של קרלו פליצ'ה, המלך קרלו אלברטו, גילה חוסר רצון לחדש את הרישיון. האחר הבכור נשאר בלה מורה. לאחר שקשר יחסים עם אישה נוצרייה, נאלץ להתנצר כדי להינשא לה. אחיו חזרו לקראסקו.

ב-1842, האחים סלבדור ואליהו לוי קיבלו רשות לבקר בשווקים ובירידים בעיר קורטמיליה, ולשהות בה זמן ממושך.

לאחר ההכרזה החוקתית של המלך קרלו אלברטו במארס 1848, החלה התפוררות הקהילה היהודית בקראסקו. היא המשיכה להתקיים עוד זמן קצר. הרב המכהן האחרון בעיר היה גבריאל לוי פולאקו, שנפטר ב-1858.

חוקי ראטאצי מ-1857, שחתרו לריכוזיות הניהולית של הקהילות היהודיות, הביאו לקץ קהילת קראסקו, שסופחה לקהילת קונאו, ומאוחר יותר, ב-1930, לקהילת טורינז. משפחות אחדות עקרו לערים יותר גדולות או היגרו מאיטליה, ואחרות התפזרו ברחבי האזור.

יהודי קראסקו

(קטע מתוך הספר: Piemonte – Itinerari ebraici – I luoghi, la storia, l'arte מאת Annie Sacerdoti ו-Annamarcella Tedeschi Falco, העורכים: מרסיליו ואזור פיימונטה, 1994, בתרגום חופשי לעברית)

משפחות אחדות נותרו בקראסקו, כגון משפחת סְגֶרָה, שהמשיכה, עד שנות השלושים, לנהל את בנק ליאון סגרה (בעבר בנק סגרה ודהבנדטי) בבניין בו נמצא בית הכנסת, אשר היה שייך אף הוא לאותה משפחה עד שנות השמונים, אז נמסר לקהילה היהודית של טורינו.

בזיכרון העממי זכור בנק זה לטובה על שהעמיד לאיכרים עניים הלוואות של עד עשר לירות, מעונת הסתיו ועד לאחר הפסחא, ללא ריבית.

כן נשתמרו בזיכרון העממי אנקדוטות רבות על היהודים. ביניהן: אמיליו דהבנדטי, בעל תואר ראשון בהנדסה (הראשון במשפחתו שהורשה ללמוד באוניברסיטה, זכות שנמנעה מהיהודים עד האמנציפציה) היה זה שהביא חשמל לקראסקו, ב-1900. כאשר מלאו לו שמונים שנה, תרם לעיר פעמון חדש עבור המגדל העירוני, לאחר שהפעמון הקודם הוסר בשנות המלחמה, ואת מקומו תפשו פעמוני הכנסייה הסמוכה על שם מרטין הקדוש. היה לו רק תנאי אחד: שביום פטירתו, יצלצל הפעמון העירוני שלוש פעימות לכבודו, היהודי דהבנדטי.